

ПЕДАГОГІКА

УДК 316.61.

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-3-24>

Людмила ПОНОМАРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4591-563X

кандидат педагогічних наук,

*старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

(Суми, Україна) p_li@ukr.net

Анжела ПОЛЯНИЧКО,

orcid.org/0000-0003-3729-3452

кандидат педагогічних наук, доцент,

*завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

(Суми, Україна) polianychko@yandex.ua

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ В УКРАЇНІ В XXI СТОЛІТТІ

У статті проаналізовано розвиток соціальної роботи у соціокультурному контексті в Україні XXI столітті. Охарактеризовано загальносвітові тенденції, що впливають на розвиток світу цілому і соціальної роботи зокрема. Визначено, що вивчаючи соціокультурну діяльність важливо враховувати тенденції розвитку даної сфери, задля зменшення негативних та посилення потенціалу позитивних. Автори, спираючись на сучасні дослідження, визначають перспективні напрями розвитку соціальної роботи, які сьогодні вже активно впроваджуються в життя: 1) волонтерський рух; 2) соціальну роботу з вимушеними переселенцями; 3) соціально-психологічну допомогу війнам АТО; 4) соціальну допомогу тим українцям, які залишилися на окупованих територіях. Визначено необхідною й важливою умовою для розвитку соціальної роботи в соціокультурному контексті сьогодні її орієнтація на конкретні групи клієнтів з урахуванням специфіки кожної групи: діти; обдаровані діти; підлітки; обдарована молодь; сироти; залежні; інваліди; люди похилого віку; жінки; багатодітні сім'ї; неповні сім'ї; неблагополучні сім'ї тощо. Зауважено, що в Україні XXI століття особливого звучання й значення набуває соціальна робота в громаді, де соціальному працівникові належить багатофункціональна роль. Досліджено, що на даний момент розуміння соціальної роботи відійшло від традиційної благодійності або ж державної системи закладів соціального забезпечення. У сьогоднішній соціальна робота розглядається як різноманітна суспільна практика, перспективна наукова сфера, навчальна дисципліна. В Україні XXI століття все більше актуальним стає осмислення, наукове і методичне обґрунтування, з ускладненням і розширенням завдань соціальної роботи, проводиться високоякісна підготовка спеціалістів. Процес становлення соціальної роботи в Україні буде поглиблюватися під впливом суспільних запитів епохи і власного розвитку.

Ключові слова: *соціальна робота, професійні цінності соціального працівника, ціннісні орієнтації, соціокультурний контекст соціальної роботи, перспективи розвитку соціальної роботи.*

Liudmyla PONOMARENKO,

orcid.org/0000-0002-4591-563X

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Senior Lecturer at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*

(Sumy, Ukraine) p_li@ukr.net

Angela POLYANICHKO,

orcid.org/0000-0003-3729-3452

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

*Head of the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko*

(Sumy, Ukraine) polianychko@yandex.ua

DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK IN THE SOCIO-CULTURAL CONTEXT IN UKRAINE OF THE XXI CENTURY

The article analyzes the development of social work in the socio-cultural context in Ukraine in the XXI century. The global trends influencing the development of the world in general and social work in particular are characterized. It is determined that when studying socio-cultural activities it is important to take into account the development trends of this area, in order to reduce the negative and strengthen the potential of the positive. The authors, based on modern research, identify promising areas of social work, which are now being actively implemented: 1) the volunteer movement; 2) social work with internally displaced persons; 3) social and psychological assistance to soldiers; 4) social assistance to those Ukrainians who remained in the occupied territories. Defined as a necessary and important condition for the development of social work in the socio-cultural context today, its focus on specific groups of clients, taking into account the specifics of each group: children; gifted children; teenagers; gifted youth; orphans; dependent; disabled people; elderly; women; large families; single-parent families; disadvantaged families, etc. It is noted that in Ukraine of the XXI century, social work in the community, where the social worker has a multifunctional role, acquires a special sound and significance. It is investigated that at the moment the understanding of social work has moved away from traditional charity or the state system of social security institutions. Today, social work is seen as a diverse social practice, a promising scientific field, an academic discipline. In Ukraine of the XXI century the comprehension, scientific and methodical substantiation becomes more and more actual, with complication and expansion of tasks of social work, high-quality preparation of experts is carried out. The process of formation of social work in Ukraine will deepen under the influence of social demands of the era and its own development.

Key words: social work, professional values of a social worker, value orientations, sociocultural context of social work, prospects of social work development.

Постановка проблеми. Кардинальна трансформація політичних, економічних, адміністративних відносин, що відбувається в Україні призводить до усвідомлення важливості соціальної стабільності. Конституцією України визначено людину найвищою соціальною цінністю, а обов'язком держави – утвердження і забезпечення її прав та свобод. Разом з тим зміни у суспільстві змушують вести пошуки нових форм і методів роботи у соціальній сфері, реформувати організаційну структуру системи державного управління з метою вжиття дієвих заходів, спрямованих на ефективне забезпечення та реалізацію права на соціальний захист.

Соціокультурне середовище є основним фактором формування особистісних характеристик індивіда і його сприйняття та засвоєння загальнокультурних цінностей. Уявлення людини про навколишній світ, місце в ньому та норми поведінки формуються відповідно до морально-етичних орієнтирів культури суспільства в якій вона знаходиться. Формування і подальший розвиток соціокультурного середовища відбувається в процесі взаємодії різних людей під впливом соціальних, економічних, культурних та інших факторів.

Стан соціокультурного середовища в наш час багато в чому вважається результатом процесів, які відбуваються в суспільстві, відображаючи в собі всі конфлікти і проблеми окремо взятого мікро соціуму. Водночас з цим середовище дозволяє подолати складнощі, які виникають в процесі життєдіяльності.

Аналіз досліджень. Теоретичні засади проблеми соціальної роботи в соціокультурному контексті, соціальної роботи, як цілісної системи, обґрунтування її методологічного базису та категоріального апарату досліджували сучасні українські науковці: В. Андрущенко, В. Горовий, О. Горпинич, С. Григор'єв, Л. Гусякова, О. Дубасенюк, І. Зверева, А. Капська, В. Киричук, І. Мигович, М. Михальченко, О. Онищенко, В. Попик, Т. Семигіна, Л. Тюптя, О. Холостова, Н. Шмельова та ін.

Попри інтерес наукової спільноти і вагомий вклад у вивчення даної проблеми, соціальна робота в соціокультурному контексті ХХІ століття не була предметом цілісного дослідження.

Мета статті. Дослідити тенденції розвитку соціальної роботи в соціокультурному контексті у ХХІ столітті.

Виклад основного матеріалу. Нормальне функціонування та розвиток суспільства вимагає управління соціальними системами і процесами, що протікають в соціальній сфері – одній з основних сфер сучасного українського суспільства.

Характер і напрям діяльності щодо управління соціальними системами і процесами, що протікають в соціумі задаються соціальною політикою держави; інструментом реалізації цієї політики виступає соціальна управлінська діяльність. Практичне втілення соціальної політики здійснюється через соціальну роботу професіоналів, громадських та соціальних інститутів (Соціальна робота, 2020: 125).

На переконання І. Зверєвої, О. Безпалько, С. Харченка, найважливішою метою соціальної

політики є забезпечення більш повного задоволення членами суспільства своїх життєвих потреб, оскільки саме з цього приводу в першу чергу складаються соціальні відносини, й саме на цій основі відбувається соціальне відтворення суспільних груп і індивідів. Слід зауважити, що забезпечення життєвих потреб людей у рамках здійснення соціальної політики здійснюється не шляхом власних зусиль членів суспільства. У соціальній політиці втілюється турбота суспільства про людей, що потребують підтримки і допомоги (Зверева, Безпалько, Харченко, 2013: 89).

Таким чином, соціальна політика спрямована на надання допомоги, підтримки людям з боку соціальної системи, в яку вони входять, шляхом використання для цього наявного у відповідній соціальній системі суспільного потенціалу.

На думку О. Безпалько, Т. Веретенко, І. Зверевої, в усіх сферах людської життєдіяльності значущу роль відіграє саме соціальна робота, зокрема, соціальна робота сприяє:

1) в економічній сфері – відтворенню сутнісних сил людини; розвитку нової робочої сили;

2) у політичній сфері – як самоорганізації конкретної людини, так і громадянського суспільства в цілому; глибинному розвитку соціальної держави;

3) у культурній сфері – розвитку духовності як окремої людини, так і суспільства в цілому. Крім того, безумовно не слід обминати увагою й соціальну сферу, в якій соціальна робота сприяє процесу формування та задоволення соціовітальних потреб людини (Безпалько, Веретенко, Зверева, 2013: 255).

Соціовітальні потреби – сукупність вітальних (іншими словами, життєво необхідних) та соціальних потреб людини, які слугують системоутворюючим чинником соціальної діяльності через своє інфраструктурне забезпечення (Зверева, 2012: 305).

В процесі відродження та конструктивних змін, яких вимагає сама об'єктивна реальність та дійсність українського суспільства, соціальна робота (наука, вид професійної діяльності, навчальна дисципліна) і соціальні працівники як вважає А. Мудрик, відіграють надзвичайно важливу роль. Суспільство з низькою культурою ніколи не зможе стати суспільством високої цивілізації та життєвого благополуччя, суспільством високих політичних технологій і високої правової культури. Такий соціум небезпечний, оскільки в ньому домінує тенденція до саморуйнування. У зв'язку з цим культура,

право та освіта – цивілізаційні детермінанти, що запобігають саморуйнації та повинні бути національною ідеєю і стати головним фундаментом, метою, завданням розвитку економіки, політики, соціального життя в цілому (Мудрик, 2014: 82).

Розвиток медіа сфери і спілкування та споживання інформації через інтернет дав поштовх не тільки вивчати культури інших народів, а іноді і наслідувати їх у своєму регіоні завдяки духовній близькості до її проявів. Туризм став більш доступним для громадян різних соціальних прошарків, що дає можливість більше подорожувати і дізнаватися про життя та культуру різних континентів і народів. За останні десятиліття з'явилося багато програм та способів лояльності подорожуванню незалежно від статків, а саме пересування автостопом, проживання за допомогою каучсёрфінгу та надання послуг по бартеру. Все це активно впливає на зростання кількості подорожей та обміну культурним досвідом (Веретено, 2018: 9).

Як зазначає Т. Семігіна, надзвичайної важливості у світі набувають принципи плюралізму, толерантності й неупередженості. Так, Європейський суд по правах людини визнав, що плюралізм базується на «справжньому визнанні й повазі розмаїття та динаміки культурних тенденцій, етнічної і культурної ідентичності, релігійних переконань, ідей і концепцій у сфері мистецтва, літератури та в соціально-економічній сфері» (Гейдисайд проти Великої Британії, постанова від 7.12.1976, серія А №24) і що «гармонійна взаємодія різних людей і груп відіграє важливу роль у досягненні соціальної злагоди» (Торжелік та інші проти Польщі, № 44158/98, 17.02.2004).

Отже, важливим аспектом у соціокультурній діяльності на даний момент є забезпечення міжкультурного діалогу, адже саме діалог між різними країнами забезпечує мир та краще розуміння іншого народу через його традиції і звичаю. В сучасній політиці одним із важливих аспектів взаємодії між лідерами або представниками різних країн є саме занурення та освоєння на власному досвіді культурної спадщини опонента, з повагою та толерантністю з обох сторін. Так живучі у різних країнах але проводячи певні взаємні культурні ритуали ми маємо можливість йти одним шляхом, що об'єднує нас (Семігіна, 2018: 95).

Розглядаючи питання соціальної культури суспільства, В. Васильченко звертає увагу на Білу книгу з міжкультурного діалогу «Жити разом у

рівності й гідності» яка підіймає неймовірно важливі, особливо в сьогоденні питання, а саме толерантності, рівності, взаємної поваги між людьми різної расової приналежності, національностей, культур, гендеру, політичних поглядів. Міжкультурний діалог є одним з головних завдань Ради Європи – саме цей аспект виступає центральним в темі вивчення даної книги (Васильченко, 2013: 85).

За останні роки культурне течії набувають нового подиху у проявах свого різноманіття. Європа стала привабливою і доступною для мігрантів, що шукають кращого життя і в цих пошуках освоюють нові землі везучи з собою власні традиції і звичаї регіону з якого прибули. А великі осередки певної діаспори освоюючись в певному місті вносять вагомий вплив на напрям розвитку її культури. На сучасному етапі культурний аспект суспільства проявляється в контексті зайнятості певною діяльністю у вільний час, що загалом можемо назвати терміном «дозвілля».

Поняття «дозвілля» розуміється як вільний час, відпочинок, рекреація, час для гри, перерва, розваги та тому подібні. На даний момент дозвілля відіграє не менш важливу роль ніж робота. Зацікавленість якісним проведенням вільного часу викликана фактором соціально-економічного розвитку адже збалансований графік проведення робочої діяльності та відпочинку позитивно впливає на якість виконаної роботи працівників та гарний фізично-емоційний стан осіб, що в на час є особливо актуальним (Саррі, 1996: 59).

Всі означені загальносвітові тенденції безумовно впливають і на розвиток соціальної роботи як сфери людської діяльності. В Україні ХХІ століття особливо гостро постало питання забезпечення соціальних допомог – захист працездатних осіб, непрацездатних, людей похилого віку, дітей та підтримка кожної людини, яка втратила джерела засобів до існування з незалежних від неї причин, є загальновизнаною домінантою державотворення в цивілізованому суспільстві і знаходить своє правове закріплення в законодавчих та інших нормативно-правових актах.

На думку І. Іванової, питання організації та здійснення соціальних допомог не є новими в діяльності нашої держави, але вони не втрачають актуальності: формуються нові підходи до цього поняття, змінюється роль держави, розвиваються нові інститути соціального захисту. Проблема, між іншим, полягає в тому, що на сьогоднішній день це вже зрозуміли в багатьох країнах світу. Про це, зокрема, свідчить імідж соціального працівника, який з другої половини ХХ ст. набув величності в країнах Західної Європи, де зазначена професія

й покликання огорнуті високою повагою й пошаною (Тюптя, Іванова, 2018: 315).

Здавалося б, в Україні, філософська думка якої має екзистенційний характер, що передбачає домінування проблем, які мають безпосереднє відношення до людини, сенсу її життя та ґрунтується на принципі кордоцентризму (переважання почуття, а не логічного міркування; образу, а не поняття), професія соціального працівника мала б цінуватися належним чином, але реальність засвідчує, що, опинившись у вирії змін, наша країна вирішувала глобальні питання міжнародного масштабу, а близьке й зрозуміле відсунулося вдалечінь. Однак та ситуація, що склалася на сході країни й позначилася на житті усіх українців, потребуючи свого розв'язання, як вважає Ю. Стрельцов, сама намітила наступні перспективні напрями розвитку соціальної роботи, які сьогодні вже активно впроваджуються в життя: 1) волонтерський рух; 2) соціальну роботу з вимушеними переселенцями; 3) соціально-психологічну допомогу воїнам АТО; 4) соціальну допомогу тим українцям, які залишилися на окупованих територіях (Стрельцов, 2013: 20).

При цьому, як рекомендує Н. Шмельова, не слід забувати, що продовжують очікувати (а хтось, вже не очікуючи, надзвичайно потребує) на соціальну допомогу й соціальний захист уразливі верстви населення, представники національних меншин тощо. Так, необхідною й важливою є сьогодні соціальна робота з конкретними групами клієнтів з урахуванням специфіки кожної групи: діти; обдаровані діти; підлітки; обдарована молодь; сироти; залежні; інваліди; люди похилого віку; жінки; багатодітні сім'ї; неповні сім'ї; неблагополучні сім'ї тощо (Шмельов, 2012: 90).

Однією з провідних тенденцій, яка здійснює вплив на розвиток соціальної роботи в соціокультурному контексті сьогодні є реформа децентралізації. Саме вона сприяла розвитку соціальної роботи на рівні громади. За визначенням Т. Семигіної, соціальна робота в громаді – метод, заснований на аналізі життєвого рівня громади з метою розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня надання послуг та активізації членів громади через проведення відповідних акцій і заходів. Відносини у сфері соціальної роботи в громаді будуються за принципом «знизу-вгору» (Семигіна, 2018: 35).

Соціальна робота в громаді, де соціальному працівникові належить багатофункціональна роль, набуває в Україні ХХІ століття особливого звучання й значення (Рис. 1.).

Вивчаючи соціокультурну діяльність важливо враховувати тенденції розвитку даної сфери,

Рис. 1. Функції соціального працівника в громаді

зادля зменшення негативних та посилення потенціалу позитивних (Табл. 1).

На думку А. Рижанової, слід пам'ятати, що соціальна робота як вид суспільної діяльності покликана виконувати низку надзвичайно важливих завдань, серед яких основними є:

- 1) покращення соціального самопочуття людини;
- 2) удосконалення умов та якості життя людини;
- 3) забезпечення функціонування соціальної системи;
- 4) установка на встановлення гармонійних зв'язків і взаємин в системі «людина-світ», починаючи з гармонізації відносин у сім'ї й поширюючись на родину, громаду, суспільство в цілому, що наслідком своїм матиме зниження конфліктів та покращення в усіх сферах людської життєдіяльності (Рижанова, 2017: 170).

Розглядаючи поняття, які складають категорію «соціокультурна діяльність» можемо дійти висновку, що «соціальне» постає суб'єктом діяльності, а «культурне» сферою його активності. Соціокультурна діяльність сприяє: пізнавальному розвитку особистості; розкриттю аксіологічного (ціннісного) потенціалу людини; розвитку творчих здібностей людини; формуванню комунікативного потенціалу особистості; соціальному захисту людини.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку України як демократичної держави у добу глобалізації та цивілізаційного розвитку роль культури набуває все більшого значення. Дякуючи культурі соціум може втілювати творчий потенціал, долучитись до здобутків цивілізації, зберігаючи та доповнюючи не лише матеріальні, науково-тех-

нічні, інтелектуальні надбання батьківщини, але й її історико-культурну спадщину.

Висновки. Процес становлення соціальної роботи в Україні буде поглиблюватися під впливом суспільних запитів епохи і власного розвитку. На даний момент її розуміння відійшло від традиційної благодійності або ж державної системи закладів соціального забезпечення. У сьогоденні соціальна робота розглядається як різноманітна суспільна практика, перспективна наукова сфера, навчальна дисципліна. В Україні XXI століття все більш актуальним стає осмислення, наукове і методичне обґрунтування, з ускладненням і розширенням завдань соціальної роботи, проводиться високоякісна підготовка спеціалістів.

У майбутньому соціальна робота здатна вплинути на формування в Україні громадянського суспільства, правової, соціальної, демократичної держави що служитиме на благо людям. Щоб цього досягнути в країні вже є як матеріальні так і духовні основи. Наша держава це країна добрих, порядних людей, що високо розвинуті і цінують та накопичують надбання спадщини. Наших науковців соціальної роботи таких як А. Макаренко, Г. Сковорода, Т. Шевченка, В. Сухомлинського знають по всьому світу, завдяки їх надбанням. Для реалізації поставлених цілей потрібна тверда воля держави, справедливість законів і їх виконання, загальна система конструктивного підходу для виходу з кризових ситуацій та їх уникнення, розбудова суспільства з гуманним вирішенням проблем та цивілізованим підходом. Соціальна робота сприятиме даним благородним цілям та слугуватиме людям.

Тенденції розвитку соціокультурної сфери соціальної роботи

№ п/ч	Тенденції розвитку соціокультурної сфери	
	Позитивні	Негативні
1	Відновлення громадських і патріотичних напрямів виховання молодого покоління. Молодь яка знає свою історію, пишається та поважає вклад своїх предків є активним учасником суспільного життя та свідомим громадянином держави, в якій проживає.	Неспроможність засвоєння та повноцінного використання інформаційно-технологічного потенціалу, що постійно зростає та розвивається.
2	Посилення проявів творчості в соціо-культурному контексті серед громадян.	Зростаючі темпи розшарування суспільства, збільшення показників стратифікації соціуму за різними ознаками.
3	Активна взаємодія інституцій освітньої, соціальної, культурної сфери, які підвищують вплив на різні соціальні групи.	Глобалізація культурної сфери через загальний вплив західних зразків на міжнародне суспільство.
4	Розвиток громадських об'єднань (державних і недержавних), спонукає до реалізації творчих проектів відповідно до напрямку діяльності організації та території впливу.	Комерціалізація суспільного життя.
5	Збагачення соціокультурної галузі новими напрямками діяльності в сфері відпочинку.	Зниження духовності суспільства, переорієнтація соціуму з духовних цінностей на матеріальні, гедоністичні ціннісні орієнтири.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Безпалько О., Веретенко Т., Зверева І. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2013. 321 с.
- Васильченко О. Професійні цінності соціальної роботи: соціокультурний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2013. Вип. 3 (19). С. 83-89.
- Веретенко І. Розвиток соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України (кінець ХХ-початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2018. 20 с.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери: за ред. проф. І. Зверевої. К.: Універсум. 2012. 536 с.
- Зверева І., Безпалько О., Харченко С. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник. К.: Науковий світ. 2013. 117 с.
- Рижанова А. Соціокультурні технології та соціально-педагогічна діяльність в умовах інформаційного суспільства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 5 (69). С. 167-175.
- Саррі Р. Відбір студентів і навчання їх соціальної роботи. / За ред. Ш. Рамон. Амстердам, 1996. С. 59-69.
- Семигіна Т. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 90-194.
- Соціальна робота в Україні. Нормативна база. *Збірник урядових нормативних актів України, Європи і світу. Серія «Соціальна робота»*. Харків: Права людини. 2020. 768 с.
- Стрельцов Ю. Розвиток соціокультурної діяльності. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2013. № 7. С. 16-25.
- Тюптя Л., Іванова І. Соціальна робота. Теорія і практика : навчальний посібник. Харків: Основа, 2018. 574 с.
- Шмельова Н. Ціннісні орієнтації, мотивації і психологічні установки в професійній підготовці соціального працівника. *Питання психології*. 2012. № 3. С. 77-97.

REFERENCES

- Bezpalco O., Veretenko T., Zvierieva I. *Sotsialna pedahohika: navchalnyi posibnyk*. [Social pedagogy: a textbook]. K.: Akademvydav, 2013. 321 p. [in Ukrainian].
- Vasylchenko O. *Profesiini tsinnosti sotsialnoi roboty: sotsiokulturnyi aspekt*. [Professional values of social work: socio-cultural aspect]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. 2013. Vyp. 3 (19). P. 83-89 [in Ukrainian].
- Veretenko I. *Rozvytok sotsialno-pedahohichnoi roboty v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI stolittia)*. [Development of social and pedagogical work in secondary schools of Ukraine (late XX-early XXI century)] avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05. Kyiv, 2018. 20 p. [in Ukrainian].
- Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [4. Encyclopedia for social workers] za red. prof. I. Zvierievoi. K.: Universum. 2012. 536 p. [in Ukrainian].
- Zvierieva I., Bezpalco O., Kharchenko S. *Sotsialna robota v Ukraini* [Social work in Ukraine]. navchalnyi posibnyk. K.: Naukovyi svit. 2013. 117 p. [in Ukrainian].

6. Ryzhanova A. Sotsiokulturni tekhnolohii ta sotsialno-pedahohichna diialnist v umovakh informatsiinoho suspilstva. [Socio-cultural technologies and socio-pedagogical activities in the information society]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. 2017. № 5 (69). pp. 167-175 [in Ukrainian].
7. Sarri R. Vidbir studentiv i navchannia yikh sotsialnoi roboty [Selection of students and training of their social work]. Za red. Sh. Ramon. Amsterdam, 1996. pp. 59-69 [in Ukrainian].
8. Semyhina T. Rozvytok vlasnykh teorii sotsialnoi roboty: hlobalni tendentsii. [Development of own theories of social work: global tendencies]. K.: KNU im. Tarasa Shevchenka, 2018. pp. 90-194 [in Ukrainian].
9. Sotsialna robota v Ukraini. Normatyvna baza. [Social work in Ukraine. Regulatory framework]. Zbirnyk uriadovykh normatyvnykh aktiv Ukrainy, Yevropy i svitu. Seriia «Sotsialna robota». Kharkiv: Prava liudyny. 2020. 768 p. [in Ukrainian].
10. Streltsov Yu. Rozvytok sotsiokulturnoi diialnosti. [Development of socio-cultural activities]. Sotsialna polityka i sotsialna robota. 2013. № 7. pp. 16-25 [in Ukrainian].
11. Tiuptia L., Ivanova I. Sotsialna robota. Teoriia i praktyka: navchalnyi posibnyk. [Social work. Theory and practice]. Kharkiv: Osnova, 2018. 574 p. [in Ukrainian].
12. Shmelova N. Tsinnisni oriantatsii, motyvatsii i psykhologichni ustanovky v profesiinii pidhotovtsi sotsialnoho pratsivnyka. [Value orientations, motivations and psychological attitudes in the training of a social worker]. Pytannia psykhologhii. 2012. № 3. pp. 77-97 [in Ukrainian].